

4. OVER DE VERHOUDING TUSSEN HET OUDE EN HET NIEUWE TESTAMENT

Drs H. de Jong

Voor het zeer veelzijdige onderwerp 'de verhouding tussen het Oude en het Nieuwe Testament' neem ik mijn toevlucht tot een door mij al wat langer gekoesterde en ook bij verscheidene gelegenheden onder woorden gebrachte opvatting, dat reeds in het Oude Testament de overgang tot het Nieuwe Testament wordt voorbereid en in zekere zin zelfs gemaakt. Het nieuwe verbond begint al onder het oude zoals we uit de profetiën kunnen opmaken, die van Jeremia 31:31-34 voorop. Dat er na de ballingschap voor Gods volk een herbeging gekomen is, is een soort voorschot op het nieuwe verbond geweest.

Er is ter toelichting op deze stelling trouwens meer te noemen dan alleen de profetiën als die van Jeremia 31. Die beginnen immers met woorden als "Zie de dagen komen ..." en kunnen dus met zeker recht als enkel toekomstmuziek worden afgedaan. Er zijn echter voor mijn bewering oudtestamentische gegevens bij te brengen die veel meer het stempel van een oud-israëlitisch heden dragen. Gegevens waaruit blijkt dat de Here God reeds van de aanvang af bezig is geweest het heil tegen een joods-partikularistische verenging te vrijwaren en het een christelijk, een alleen vanuit Christus herkenbare signatuur te geven.

Genesis 22

Ik denk hiervoor nu aan het bekende hoofdstuk Genesis 22. In dit hoofdstuk komen de twee beloften die God aan Abraham gedaan had, die van het land en die van een volk op dat land, in de crisis. Wat het volk betreft, dat wordt in de beginfase van zijn ontstaan, in Isaäk dus, aan de Here God teruggegeven en mag dan toch, dankzij een plaatsvervangend offer, blijven leven. Dit gebeuren is voor het hele nageslacht van Abraham bepalend geweest, zoals ook gezegd was: "In Isaäk zal uw nageslacht geroepen worden" (Gen. 21:12).

'In Isaäk', dat geeft een beperking aan: niet in Ismaël; de bedding van Abrahams zaad versmalt zich, maar tegelijk betekent dit een verruiming, wat blijkt uit het woord 'geroepen'. Dat is breder dan geboren, want 'geroepen' heeft hier de betekenis van 'in het leven geroepen' door Hem die het niet-zijnde tot aanzijn roept (Rom. 4:17). God kan in Isaäk zelfs uit stenen Abraham kinderen verwekken (vgl. Mat. 3:9). Vandaar dat op het laatste van het hoofdstuk door de Here God

gezegd wordt: "... en met uw nageslacht - of: in uw nageslacht, dat wil zeggen: in de geestelijke sfeer die nu rondom Isaäk opgeroepen is - zullen alle volken van de aarde zichzelf en elkander zegenen" (vs. 18), wat terugrijpt op en tegelijk verder gaat dan het beginwoord tot Abraham: "... en in u zullen alle geslachten van de aardbodem gezegend worden" (Gen. 12:3). Ook hier doet zich namelijk een beperking voor: niet in Abraham, zoals in hoofdstuk 12, maar in Isaäk (wat een smallere baan aangeeft), en tegelijk is de participatie van de volken der aarde intenser: zich en elkaar zegenen in plaats van gezegend worden. Zo wordt in Genesis 22 het volk van God, door de engte van Isaäk en zijn offer heen, de ruimte van de mensheid in gedreven.

Op gelijke wijze komt in dit hoofdstuk, Genesis 22, echter de belofte van het land in de crisis. "Het land dat Ik u wijzen zal" (Gen. 12:1) vernaamt zich hier tot "één der bergen die Ik u noemen zal" (Gen. 22:2). Je mag zeggen dat Gods bevel aan Abraham tot uittocht uit Ur naar Kanaän in Genesis 22 een vervolg krijgt. Er is overeenstemming tussen de opdracht van Gen. 12:1: "Ga ... naar het land dat Ik u zal doen zien" en die van Gen. 22:2: "Ga naar het land Moria", in welke naam ook de werkwoordstam 'zien' zit, althans, men hoorde dat erin: 'het zien des HEREN' of zoiets en dus mag je verklarend weergeven: "Ga naar het land van Mijn zien". Genesis 22 is trouwens vol van het zien des HEREN, zie vs. 8, 14. Dat geeft aan dit hoofdstuk het karakter van een goddelijk visioen; de Here God ziet iets vóór Zich en daar betreft Hij Abraham op een zeer intense wijze bij door hem te bevelen zijn zoon te offeren. "Zo, Abraham, zoals jij met je zoon moet doen, zo zal Ik eens ... Ik zie dat vóór Mij: Moria". Moria is de berg waar later de tempel op gebouwd is (2 Kron. 3:1) en voor Israël de verzoeningsdienst gehouden werd als voorafschaduwing van het verzoeningsoffer op Golgotha. In dit goddelijk vergezicht wordt Abraham betrokken. In dit licht is vs. 4 een fijn onderstatement: "Toen Abraham op de derde dag zijn ogen opsloeg, zag hij die plaats in de verte". Abraham mocht meekijken, maar van op een afstand: in plaats, in tijd en in geestelijke zin. Je denkt hier aan het woord van Jezus: "Uw vader Abraham heeft zich erop verheugd mijn dag te zien en hij heeft die gezien en zich verblijd" (Joh. 8:56), in samenhang met dat andere bekende woord, dat de gestorven vaders slechts uit de verte de vervulling van de beloften hebben gezien en begroet (Hebr. 11:13).

We mogen op grond van dit alles zeggen dat het in de belofte aan Abraham van het land uiteindelijk om die plaats Moria ging. Vanuit Ur werd hij dáárheen geroepen ("Uit Oer is hij getogen ten antwoord op een stem, die riep hem uit den hoge op naar Jeruzalem" - Gez. 3:2 Liedboek). Kanaän vond zijn eigenlijke 'raison d'être' in de plaats der verzoening. En door deze versmalling van land naar plaats heen komt er dan vervolgens verbreding. Dezelfde beweging dus als ten aanzien van het volk: door versmalling en verenging heen naar verbreding. Want let er eens op in wat voor gestalte op het eind van het hoofdstuk de belofte van het land terugkeert: "... en uw nageslacht zal de poort zijner vijanden in bezit

nemen" (vs. 17). Dit gaat de maten van het land Kanaän te buiten en te boven (zie ook: Gen. 26:3,4). Het is op grond van deze plaats(en) dat Paulus Abraham een "erfgenaam van de wereld" heeft kunnen noemen (Rom. 4:13).

Een erfgenaam van de wereld en een vader van vele volken, dat zie je Abraham in Gen. 22 worden. In dit geweldige hoofdstuk vertoont de geschiedenis van Gods volk de figuur van een zandloper: via een versmalling naar een verbreding. En op deze beweging stuit je voortdurend, het hele Oude Testament door. En het is precies krachtens deze beweging dat Oude en Nieuwe Testament bij elkaar passen als knoopsgat en knoop.

'adam - 'adama

U zegt misschien: ik zie de versmalling en verbreding wel, maar de figuur van de zandloper heb ik nog niet vóór me. Want dan moet er toch een correspondentie zijn tussen de breedte waarmee het eindigt en de breedte waarmee het begint, en die breedte van het begin zie ik nog niet.

Bedenk dan dat de twee beloften aan Abraham, die van een land en van een volk op dat land, terugrijpen op het thema van den beginne: de mens op de aardbodem, in het hebreuws: de 'adam op de 'adama. (Het is de theoloog F.H. Breukelman geweest die dit gegeven als thema in de Schrift aangewezen heeft.) Zo was het bedoeld in het begin dat de 'adam met behulp van de 'adama, waaruit hij genomen was, de Here God zou dienen en verheerlijken. Door de zondeval is daar de klad ingekomen. Maar de Here God heeft niet berust in het mislukken van zijn onderneming: 'adam-'adama. Hij is meteen aan de herstelwerkzaamheden begonnen. In dat licht staat de roeping van Abraham en de belofte van een volk op een land. Daarin werkt de Here God heen naar de nieuwe 'adam op de nieuwe 'adama.

Maar wat is de garantie dat het nu wél zal lukken? Het volk Israël behoort toch tot een gevallen mensheid en het land Kanaän maakt toch deel uit van een vervloekte aarde? Daarom moet éérst dát verholpen worden. God kan als het ware van Israël niet recht doorlopen naar de mensheid en van Kanaän niet recht doorgaan naar de wereld. Eerst moet Israël zich versmallen tot Isaäk-Christus en Kanaän zich vernauwen tot Moria-Golgotha. Christus is de nieuwe 'adam op de nieuwe 'adama. Hij heeft ze beide bij de hemelvaart meegenomen en door zijn Heilige Geest geeft Hij een ieder die geloofd aan beide deel, nu reeds in beginsel en straks in volkomenheid.

En als u vraagt wat dat betekent dat de gelovigen nu reeds in beginsel erfgenamen van deze wereld zijn, dan verwijs ik naar Jezus' woord in de bergrede: dat de zachtmoedigen het aardrijk zullen beërven (Mat. 5:5), dat wil zeggen: zij zullen in hun zachtmoedigheid (en in hun lakoniciteit, die daar dichtbij komt) de kruipolie zijn in het machien van de wereld, overal aanwezig als vrije mensen, ze kunnen gaan en staan waar ze willen, niet gehinderd door nationalisme of partikularisme, niet belemmerd door de beperking van ras, bloed en bodem. "Je nage-

slacht zal de poort zijner vijanden bezitten", zei God tot Abraham. Poort is zoveel als stad. Hiermee stemt overeen dat het christendom als een stadsreligie begonnen is en ook als een stadsreligie zal eindigen (1 Petr. 5:13 en Openb. 11:8). Dat wil zeggen: christenen zijn daar waar de dingen beslist worden en zij hebben op die beslissing een invloed die henzelf grotendeels ontgaat, een invloed ten positieve en ten negatieve.

Er zit in Oud en Nieuw Testament beide een proces van vergeestelijking, maar dit proces van vergeestelijking mag beslist niet uitgelegd worden als een proces van ontmaterialisering. Het gaat van het begin tot het einde om de zeer concrete schepping. Wel wordt deze schepping faktorgewijs uit het systeem van deze wereld losgemaakt en onder het regime van de Geest gebracht. Dat is de vergeestelijking.

Het is duidelijk (om dit en passant ook nog even te noemen) dat er in deze optiek voor mij geen ruimte is voor een theologie die aan het volk Israël en aan het land Palestina een uiteindelijke sleutelpositie in het heil toekent.

Nehemia

Ik keer nu terug naar mijn stelling van het begin dat het Oude Testament zelf al bezig is aan de overgang naar het Nieuwe. Hoe duidelijker ons dat wordt, des te minder moeite zal ons de aansluiting van het Nieuwe Testament op het Oude geven.

Daartoe moeten we goed letten op de overgangen die er in het Oude Testament zelf al zitten. Er zitten inderdaad overgangen in de zin van scharnierpunten in het Oude Testament. De tijd van Abraham, de tijd van David, de tijd van de ballingschap. Alle drie worden genoemd in het geslachtsregister van Matteüs 1 (zie hiervoor mijn "Bron en Norm", Kampen, 1979, pag. 84-89).

Over Abraham heb ik genoeg gezegd. Laat ik nu eerst iets over de tijd van de ballingschap zeggen en daarna naar de tijd van David gaan.

Ik ga dan naar het boek Nehemia en doe uit het eerste hoofdstuk een aanhaling. Nadat Nehemia in Perzië slecht nieuws gehoord heeft over de joden in Jeruzalem, doet hij voor zijn volk voorbede en zegt: "Doch gedenk aan het woord, dat Gij aan uw knecht Mozes voorgehouden hebt: pleegt gij trouwbreuk, dan zal Ik u onder de volken verstrooien. Maar, bekeert gij u tot Mij en onderhoudt gij naarstig Mijn geboden - al waren uw verdrevenen aan het einde des hemels, Ik zal hen vandaar vergaderen en hen brengen naar de plaats die Ik verkoren heb om daar mijn naam te doen wonen" (Neh. 1:8,9). Dit is een citaat uit het boek Deuteronomium.

Het komt niet zo vaak voor dat binnen het Oude Testament het ene boek in het andere geciteerd wordt. Het loont de moeite daar goede aandacht aan te geven, want we leren daarmee iets verstaan van de wijze waarop de Schrift met zichzelf omgaat. En dat is belangrijk, juist voor ons onderwerp: de verhouding van het

Oude Testament tot het Nieuwe. Immers, hoe vaak haalt het Nieuwe Testament het Oude niet aan! En dat gebeurt niet zelden op een wijze die ons voor problemen stelt.

Welnu, ik heb in uw midden wel eens de stelling verdedigd dat als het Nieuwe Testament het Oude citeert, meer gefet moet worden op het schriftverband dan op het tekstverband. Zo verklaart zich ook het verschijnsel dat het Nieuwe Testament soms met samengestelde citaten werkt waarvan de onderdelen uit de meest verschillende delen van het Oude Testament afkomstig zijn. Deze stelling van mij nu vindt in het citaat van Nehemia bevestiging.

Hoe luidt immers het Nehemia-citaat in Deuteronomium zélf? Ik zie daarbij af van het zinsdeel in Neh. 1:8: "Pleegt gij trouwbreuk, dan zal Ik u onder de volken verstrooien ...", want dat is in letterlijke zin geen aanhaling, eerder een referentie aan wat in de hoofdstukken Lev. 26 (:40) en Deut. 4 (:27) en 28 (:15 e.v.) omstandig wordt beschreven. Ook het begin van Neh. 1:9: "Maar, bekeert gij u tot Mij en onderhoudt gij naarstig mijn geboden -" is geen citaat, maar een zeer verkorte weergave van Deut. 30:2,3. Het eigenlijke citaat begint in Neh. 1:9b en wel van de woorden uit Deut. 30:4,5, waar staat: "Al waren uw verdrevenen aan het einde des hemels, de Here, uw God zal u brengen naar het land dat uw vaderen bezeten hebben ...".

Afgezien van de verschillendes tussende teksten: de overgang van de 3e persoon naar de 1e persoon (de HERE uw God → Ik) en het wegvallen van het werkwoord '(weg)halen', blijft er dan nog een heel opvallend en veelzeggend verschil over. In plaats van het door Mozes genoemde "land dat uw vaderen bezeten hebben" spreekt Nehemia van "de plaats die Ik verkoren heb om daar Mijn naam te doen wonen". We stuiten hier opnieuw op de vernaauwing van het land Kanaän tot de plaats Jeruzalem, die ons al eerder bezighield.

Hoe zinvol deze verandering van Nehemia is, moge blijken uit het volgende. Nehemia blijft met zijn wijziging binnen de grenzen van het boek Deuteronomium, waar we immers de wending "de plaats die de HERE verkiezen zal" (er zijn varianten) wel twintigmaal tegenkomen. Is dat nu in Deuteronomium een ander woord voor het "land dat gij in bezit gaat nemen"? Nee, het is er het kritische alternatief voor. Dat wil zeggen: dat Israël in het bezit van het land komt, is dankzij de plaats die de HERE verkiezen zal, of anders gezegd: het bezit van het land hangt voor Israël af van de houding die het tegenover de plaats die de HERE verkiezen zal, zal aannemen (zie voor deze gedachte bijvoorbeeld ook 2 Kron. 33:7,8).

Zowel in de eerste inleiding als in de tweede inleiding van het boek Deuteronomium, 1:1-4:43 en 4:44-11:32, wordt - en dat gebeurt in toenemende scherpte - de onmogelijkheid aangetoond dat Israël als volk van God het land Kanaän zal beërven. De hoofdstrekking van de boodschap van die hoofdstukken is: tenzij gijlieden wederom geboren wordt, kunt gij Kanaän niet binnengaan. Op het eind van hoofdstuk 9 zit de wagen totaal aan de grond. Naar aanleiding van

de zonde van het gouden kalf, maar eigenlijk naar aanleiding van de ene lange aaneenschakeling van weerspanningheid gedurende de gehele woestijnreis, horen we Mozes voor Israël de voorbede doen: "verderf niet", "al tasjchet" - hoewel dat eigenlijk wel zou moeten. Dit "al tasjchet" is als een soort adagium in Israëls geschiedenis blijven voortleven en we komen het in het opschrift van enkele psalmen nog tegen (Pss. 57-59, 75). De spanning is in dit gedeelte van Deuteronomium zeer duidelijk voelbaar. Hoe moet dat nu met Israël waartegen Mozes zegt: "Weerspanning zijn jullie tegen de HERE geweest, zolang ik jullie ken" (Deut. 9:24). Hoe kan zo'n volk nu de erfenis binnengaan? Terwijl het rijp is voor het verderf.

Hoofdstuk 10 brengt de ontknopning. "Toen zeide de HERE tot mij: Houw u twee stenen tafelen gelijk de eerste, klim tot Mij op de berg, en maak u een houten ark; dan zal Ik op de stenen tafelen de woorden schrijven die stonden op de eerste tafelen, die gij verbrijzeld hebt, en gij zult ze in de ark leggen (Deut. 10:12). U moet bij deze woorden bedenken dat de twee stenen tafels voor Israël de herinnering bevatten aan het rechtstreekse spreken van de Here God met zijn volk 'op de dag van de samenkomst' (Deut. 9:10; 10:4; 18:16) - de 'kerkdienst' van het oude verbond bij uitstek! Ze waren het zichtbare pand van dit heerlijke dat God van aangezicht tot aangezicht gesproken had en dat Israël in leven gebleven was (Deut. 5:4,24). Aan het eind van de Tien Geboden staan in Deuteronomium 5 deze betekenisvolle woorden: "Deze woorden heeft de HERE tot uw gehele gemeente gesproken op de berg, uit het midden van het vuur, de wolk en de donkerheid, met luider stem, en Hij voegde daaraan niets toe; Hij schreef ze op twee stenen tafelen en gaf mij die" (Deut. 5:22). De zeer kostbare herinnering aan iets volstrekt unieks hing voor Israël om de Tien Woorden.

Deze twee stenen tafelen nu, dat pand van het rechtstreekse contact met de Here God, die gaan van nu af - vernieuwd nadat ze verbroken zijn - in een doos. Dat is wat Deut. 10 ons bericht. Is er vóór dat moment nog sprake van "de twee tafelen van het verbond" (Deut. 9:9,15), na de opdracht van Deut. 10:1 e.v. is er sprake van "de ark van het verbond" (Deut. 10:8; 31:25,26), waarin de tafels verdwijnen. De wanden van de ark staan als het ware tussen de tafelen van het verbond en het volk in, of wel: het verbond is een toegeslotenheid en indirectheid geworden. Annex met de ark is namelijk ook de verzoeningsdienst van de stam van Levi ingesteld: "Toen zonderde de HERE de stam der Levieten af om de ark van het verbond des HEREN te dragen, vóór de HERE te staan om Hem te dienen, en in zijn naam te zegenen tot op dezen dag", zegt Mozes in datzelfde begin van hoofdstuk 10 (Deut. 10:8). Het verbond van God met Israël bestaat voortaan krachtens deze priesterlijke verzoeningsdienst, de bemiddeling van Levi. Wanneer dan ook hierna de tocht naar het beloofde land wordt voortgezet (Deut. 10:11), gaat het eigenlijk achter deze ark aan. Slechts ook in het gevolg van de ark kan Israël het beloofde land binnengaan.

Vanaf hoofdstuk 12 is er nu in Deuteronomium sprake van "de plaats die de

HERE verkieszen zal om daar zijn naam te doen wonen" (Deut. 12:5 e.a.). Het is op deze plaats dat de ark des verbonds uiteindelijk terecht zal komen. En zo zeg ik dus dat "de plaats die de HERE verkieszen zal" de kritische plek is, waar over Israëls bezit van het land geestelijk beslist wordt.

Ik kan dat hardmaken met behulp van een woord van koning Salomo dat hij gesproken heeft bij de voltooiing van de tempel: "... en ik heb dit huis voor de naam van de HERE, de God van Israël gebouwd, en er een plaats bereid voor de ark, waarin het verbond berust, dat Hij met onze vaderen gesloten heeft, toen Hij hen uit het land Egypte had geleid" (1 Kon. 8:20,21).

Wanneer nu Nehemia zijn aanhaling uit Deuteronomium doet, citeert hij vrij maar bepaald niet willekeurig. Hij doet met zijn aanhaling recht aan het hele schriftverband van het boek Deuteronomium. Niet eigenlijk aan het tekstverband, want in Deuteronomium 30 is niets over "de plaats die de HERE verkieszen zal" te vinden. Maar wel wordt het schriftverband geëerbiedigd van het boek Deuteronomium en van de hele Pentateuch. Er wordt recht gedaan aan een beweging die behalve in het boek Deuteronomium in heel de Schrift zit.

Want inderdaad moest bij de herintrede in het land na de babylonische ballingschap de gedachte bij Israëls vromen, zoals Nehemia, wel sterk leven dat dit herbegin alleen maar mogelijk was uit kracht van het geheimenis van de verzoening. Het land Kanaän had zich niet alleen zichtbaar, maar ook geestelijk gekoncentreerd in Jeruzalem, de plaats van het heiligdom.

Het ging na de ballingschap dan ook niet zozeer om het land als wel vooral om de tempel vanwaar de zegen **urbi et orbi** zou uitgaan. Urbi, voor de teruggekeerde joden in Jeruzalem en omgeving, en orbi voor 'the Jewry abroad', de diaspora waartoe ook Nehemia behoorde en die zich over de gehele toenmalige wereld uitstrekte.

Wanneer we de plaatsen van Deuteronomium en Nehemia met elkaar vergelijken, dan springt een tendens in het oog die we al eerder hebben opgemerkt. Een beweging van enerzijds versmalling: land wordt plaats, en anderzijds verbreding: vanuit de plaats wordt Gods volk over de wereld (de diaspora) bestreken.

Geestelijk

En verzuim dan niet deze plaats geestelijk te duiden. Hiervoor verwijs ik naar het opmerkelijke woord uit Jes. 66:1vv: "Zo zegt de HERE: de hemel is Mijn troon en de aarde de voetbank Mijner voeten; waar zou dan het huis zijn dat gij Mij zoudt bouwen, en waar de plaats Mijner rust? Dit alles heeft immers Mijn hand gemaakt en zo is dit alles ontstaan, luidt het woord des HEREN; op zulk één sla Ik acht: op de ellendigen, de verslagenen van geest en wie voor Mijn woord beeft. Wie een stier slacht, verslaat een mens; wie een schaap offert, breekt een hond de nek; wie spijsoffer brengt, offert zwijnenbloed; wie wierook ten gedenk-offer ontsteekt, prijst een afgod".

Om met het laatste te beginnen: hier wordt gewaarschuwd het vertrouwen niet

(opnieuw) te stellen op een herbouwde tempel, want wie het daarvan verwacht, zal teleurgesteld worden. Het bederf zal ook in een nieuwe tempel binnendringen. Wie een stier slacht - inderdaad volgens de wet van God - verslaat toch maar tegelijk een mens. Onverenigbare dingen komen samen daar waar mensen aan het werk zijn. Nee, zegt de profeet, mijn huis is daar waar mijn woord is en waar de eerbied en het beven voor mijn woord is.

Van hieruit is het niet ver meer naar het woord van Jezus tot de Samaritaanse: "Geloof Mij, vrouw, de ure komt dat gij noch op deze berg, noch te Jeruzalem de Vader zult aanbidden ... de ure komt en is nu, dat de waarachtige aanbidders de Vader zullen aanbidden in geest en in waarheid; want de Vader zoekt zulke aanbidders. God is geest en die Hem aanbidden, moeten aanbidden in geest en in waarheid" (Joh. 4:21,23,24). Dit zegt de Here Jezus, die Zelf het vleesgeworden Woord van God is en die van Zichzelf gezegd heeft: meer dan de tempel is hier (Mat. 12:6, vgl. Joh. 2:19,21). De Heiland trekt met zulke woorden de laatste konklusie uit een ontwikkeling die door heel het Oude Testament heen aan de gang is. Om naar Nehemia 1 terug te keren: uiteindelijk is Christus "de plaats die de Here God verkoren heeft". "Want het heeft de ganse volheid behaagd in Hem woning te maken" (Kol. 1:19). En onze houding tegenover Hem beslist over het bezit van de nieuwe aarde.

Geen vervanging

Overigens, om mijzelf enigszins een halt toe te roepen, moeten wij die concentratie in het Oude Testament niet overdrijven. De tendens naar verbreding van land en volk via versmalling is onmiskenbaar, maar daarnaast houden land en volk hun heilswaarde zolang het oude verbond duurt. Concentratie is dus geen reductie. Israël heeft de terugkeer uit Babel naar Jeruzalem en omgeving wel degelijk verstaan als een terugkeer naar zijn land, zoals uit de ontroerende Psalm 85 blijkt: "Gij zijt uw land goedgunstig geweest, o HERE, in het lot van Jakob hebt Gij een keer gebracht" (Ps. 85:2). Evenals de rest van het volk zichzelf verstonde als "geheel Israël" (Micha 2:12), zo zag men het **overblijfsel** van Jeruzalem en omstreken als **Gods land**. Je kunt dan ook niet zeggen dat het gewijzigde citaat van Nehemia de heilsbelofte van Deut. 30 vervangen heeft. Concentratie is geen reductie en vervulling is geen vervanging.

Om mijn bedoeling met deze 'zelfkorrectie' te verduidelijken, laat ik twee plaatsen uit de profetieën van na de ballingschap horen die in een zekere spanning tot elkaar staan zonder dat de ene de andere opheft. Het ene woord is uit Jesaja 14 en is waarschijnlijk een latere toevoeging aan de godsspraak van die profeet over Babel (Jes. 13:1 e.v.). Hier komt het: "Want de HERE zal Zich over Jakob ontfemen en nog zal Hij Israël verkiezen en ze op hun eigen bodem doen wonen, dan zal de vreemdeling zich bij hen aansluiten en men zal zich voegen bij het huis van Jakob. En de volken zullen het met zich nemen en het naar zijn eigen plaats brengen en het huis Israëls zal ze als erfelijk bezit verkrijgen op de grond

des HEREN, tot slaven en slavinnen ..." (Jes. 14:1,2a).

Van het andere woord kunnen wij met groter stelligheid zeggen dat het uit de tijd van na de ballingschap dateert, omdat het van de profeet Zacharia afkomstig is. "Jubel en verheug u, gij dochter van Sion! Want zie, Ik kom in uw midden wonen, luidt het woord des HEREN, en vele volken zullen te dien dage gemeenschap zoeken met de HERE en zij zullen Mij tot een volk zijn, en Ik zal in hun midden wonen. Dan zult gij weten dat de HERE der heerscharen mij tot u gezonden heeft. En de HERE zal Juda op de heilige bodem als zijn erfdeel in bezit nemen en Hij zal Jeruzalem nog verkiezen" (Zach. 2:10-12).

Bij alle gelijkenis van themata tussen beide plaatsen zijn er twee zinnen die in het bijzonder tot vergelijking uitnodigen. Bij Jesaja heet het: "Want de HERE zal Zich over Jakob ontfemen en nog zal Hij Israël verkiezen en ze op hun eigen bodem doen wonen", en bij Zacharia: "En de HERE zal Juda op zijn heilige bodem als erfdeel in bezit nemen en Hij zal Jeruzalem nog verkiezen".

Bij de profeet Zacharia is Jakob en Israël gekoncentreerd tot Juda en Jeruzalem (beide nu niet als plaats maar als mensengemeenschap gedacht), zonder dat Zacharia Jesaja opheft. Toch kunnen we ook het spanningselement tussen beide plaatsen niet over het hoofd zien. Bij Jesaja gaat de aandacht meer naar Israël, bij Zacharia staat de Here God meer in het centrum. Immers: bij Jesaja komt het volk Israël op eigen bodem te wonen, al is dat dan ook de grond des HEREN, bij Zacharia is het de Here God zelf die door zijn inwoning Juda op zijn heilige bodem in bezit neemt. Bij Jesaja sluiten de volken zich bij Israël aan en zijn diens slaven en slavinnen, bij Zacharia zoeken zij de gemeenschap met de Here God zelf en worden zij Hem tot volk. Met de concentratie gaat dus een zekere vermindering gepaard. De Here God haalt de band met zijn universele volk nauwer aan, waarbij natie en bodem een minder belangrijke rol spelen. Het is mijns inziens duidelijk dat Zacharia's profetie dichterbij het Nieuwe Testament staat dan die van Jesaja. Toch is het ook in dit geval niet zo dat de profetie van Zacharia die van Jesaja vervangen heeft. Ook wanneer de Here God zijn universele volk zo dicht aan Zich verbindt, gaat daar heerlijkheid voor zijn volk Israël mee gepaard, zoals in de lofzang van Simeon staat (Luk. 2:32). Dat is een blijvende zaak, de hele geschiedenis door.

Breedte en diepte

We gingen in dit gedeelte uit van het citaat van Deuteronomium bij Nehemia. Daarin veraanschouwelijkte zich de concentrerende beweging die er in het Oude Testament zit. Het gaat van de wereld naar Israël en het gaat van Israël naar Jeruzalem (Sion). Het is bij deze beweging dat het Nieuwe Testament aanknoopt. Ik kan dat illustreren met het begin van Psalm 76: "God is bekend in Juda, zijn naam is groot in Israël; in Salem was immers zijn tent en in Sion zijn woning" (vss. 2,3). Er worden hier in dit psalmbegin een naar buiten lopende en naar binnen lopende lijn zichtbaar, twee tegen elkaar in lopende reeksen. Beide zijn

nieuwtestamenteisch door te trekken en aan te vullen als volgt: "God is bekend in Juda, zijn naam is groot in Israël", ("Zijn naam is geducht onder de volken", Mal. 1:14) en: "In Salem is zijn hut, op Sion zijn woning", ("in Christus heeft Hij onder ons getabernakeld", Joh. 1:14). Zo zoekt deze psalm naar de breedte van de hele aarde, maar wijst tegelijk aan dat dat alleen maar kan via de diepte van Golgotha. En dat is precies wat het Nieuwe Testament allebei laat zien.

Psalm 78

We zouden nu nog naar de tijd van David gaan. Ik kies daarvoor mijn uitgangspunt in Psalm 78, waarin op het eind het nieuwe bezongen wordt dat de tijd van David gebracht heeft. Het grootste deel van de psalm gaat over Israël zoals dat onder Efraïm georganiseerd was. Eigenlijk van de dagen van Jozef af heeft Efraïm in Israël het voortouw genomen, waarom hij onder de stammen van Israël het eersteboorte-recht genoot (Jer. 31:9, 1 Kron. 5:2). Als zodanig belichaamde Efraïm de trots van het jonge volk. Zelfs bij de latere profeet Hosea is dat nog te merken. Die heeft het over Efraïms heerlijkheid (9:11), Efraïms schoonheid (10:11) en Efraïms verhevenheid in Israël (13:1). We kunnen zeggen dat het volk Israël gedurende de eerste periode van zijn bestaan, dus op de woestijnreis en in de eerste tijd van de vestiging in het beloofde land, ondergebracht was onder de zonen van Jozef, van welke Efraïm de voornaamste was. In die rol verschijnt Jakob/Israël (vss. 5,21,55,71) ook in Psalm 78; beheerst door Efraïm.

Maar nu laat juist deze 78ste psalm zien dat de jeugd en de jonkheid van Israël, zoals die belichaamd waren in de kracht en de glorie van Efraïm, toch ijdelheid zijn gebleken (Pred. 11:10). Het menszijn van Israël, zijn humanum dat zich in de gestalte van Efraïm zo hoog oprichtte, (niet eigenmachtig, maar uit de kracht van het verbond dat de Here God met het volk gesloten had en uit kracht van de zegen des HEREN (Gen. 49:22 e.v.; Deut. 33:12 e.v.), die over de zonen van Jozef was uitgesproken) - wat is dat uiteindelijk toch tegengevallen! "Efraïms zonen, wel toegeruste boogschutters, keerden om ten dage van de strijd", zegt de psalm in vs. 9.

Inderdaad is het volk Israël onder leiding van de krachtige Efraïm-stam (waartoe ook Manasse en Benjamin (Saul) te rekenen zijn, zeg maar: de Rachel-stammen) op het einde van de richterentijd volledig aan de grond gelopen. De psalm wijst dat aan in de verwoesting van Silo en de buitmaking van de ark door de Filistijnen. Daarvan heet het: "Hij gaf de woning van Silo prijs, de tent die Hij onder de mensen had opgeslagen; zijn sterkte gaf Hij over in gevangenschap, zijn sieraad in de macht van den tegenstander. Hij gaf zijn volk prijs aan het zwaard, en was verbolgen op zijn erfdeel; het vuur verteerde zijn jongelingschap, zijn maagden werden niet bezongen (in de rouwklacht); zijn priesters vielen door het zwaard, zijn weduwen weenden niet (bij gebrek aan tranen, zoals de IKB terecht verklaart)" (vss. 60-64).

En dat was maar niet een willekeurig einde dat Israël toen trof, nee, het was de

bezegeling van een ontwikkeling van eeuwen. Steeds, vanaf de woestijntijd, was er dat teleurstellende geweest, dat falen van Israël-onder-Efraïm. Dat wordt in de psalm zelf in den brede uitgewerkt, - waardoor hij zo lang is. Telkens was er trouwens ook weer het geduld van God dat zorgde voor een voortzetting van het verbond, maar even telkens was er de hernieuwde afval van het volk.

Psalm 78 presenteert Israëls geschiedenis tot David toe in raadsels (vs. 2), dat wil zeggen: als een aaneenschakeling van niet voorspelbare wendingen in Israëls dramatische historie, die het genadekarakter van de goddelijke leiding in het licht stellen, "... waarbij de hoorder zich steeds weer met verbazing afvraagt: hoe kon het toch telkens weer zo gaan: nu weer deze zonde en dan toch weer die barmhartigheid, en dit vergolden met zoveel ondankebaarheden?" (H.J. Schilder, Voorwoord op J.R. Wiskerke, Volk van Gods keuze, Goes 1955, pag. 13).

De psalm lijkt dan in de vss. 56-64 uit te lopen op een definitief einde door een definitieve verwerping, nadat dit débâcle al vele malen bedreigd had te gebeuren. God liet nu zijn volk vallen. Dat dit niets te veel gezegd is, blijkt uit vs. 59b: "(God werd verbolgen) en versmaadde Israël ten enenmale". Hier wordt een woord gebruikt (ma'as) dat het tegenovergestelde is van 'verkiezen', namelijk: 'verwerpen'. Eigenlijk had de geschiedenis van Israël hier moeten eindigen om reden dat God het experiment-Israël als mislukt moest opgeven. Gods verkiezing van Israël, Gods verbond met Israël, ze konden niet meer worden voortgezet, ze moesten worden teniet gedaan. Israël had ze verzonddigd. (Ook in de eerste versen van Psalm 60 worden we in een terugblik gewaar langs wat voor een afgrond het met Israël gegaan is in de tijd die direkt aan David voorafging.)

En toch is dat toen niet gebeurd. Wel heeft de Here God toen het roer geweldig omgegooid. Dat wordt uitgedrukt met het eigenaardige beeld dat de Here God ontwaakte als iemand die zijn roes uitgeslapen heeft: "Toen ontwaakte de Here als een slapende, als een held door de wijn overmand" (vs. 65). In die tijd heeft God Efraïm voorgoed uit zijn leidersrol gestoten: "En Hij versmaadde de tent van Jozef en verkoos Efraïms stam niet (langer)" (vs. 67).

Toch is God toen verder gegaan met zijn volk. Op een eigenaardige wijze: "Maar Hij verkoos de stam van Juda". Maar wat is daar voor vreemds aan? God zegt hier toch gewoon: Ik ga het nu eens met een andere stam proberen? Dat is dan toch niet zo opzienbarend? De psalm werkt naar David toe, dat is duidelijk, naar David die uit Juda was. Saul (zo kun je met enige fantasie zeggen) was uit Efraïm, althans uit de Rachel-zonen, David is uit Juda. Waarbij je inderdaad met H.J. Schilder kunt zeggen: "Wie de vraag stelt 'waarom Efraïm verwerpen?' (die stam, resp. Jozef, had toch grote beloften gekregen?) ziet in het slot van deze psalmes de nog grotere vraag zich toegeworpen: 'Waarom dan Juda wèl?' Is hier waarborg dat het beter zal gaan, Davids 'oprecht hart' en 'kundige hand' ten spijt? En het antwoord moet luiden: inderdaad is er, wat die man betreft, geen enkele garantie dat het nu met het volk beter zal gaan; immanent gezien mist deze oplossing elke ratio. Maar daarom preekt ook hier dit lied zonder het woord

te gebruiken, het **welbehagen**, nader gezegd het **verkiezend** welbehagen Gods" (p. 19 e.v.).

Zonder dit laatste tegen te spreken, merk ik wel op dat de verkiezing waarvan de psalm inderdaad spreekt toch niet de verkiezing in de dordtse zin bedoelt, althans niet rechtstreeks. Het gaat hier om de verkiezing in de ambtelijke zin van het woord, nieuwtestamenteel gezegd: om de verkiezing van Christus en dan ook om die van het volk Gods in Christus (vgl. Ef. 1:4), Efraïm (of beter gezegd: de Efraïmiëten) niet uitgezonderd. Want er bleef ook na de verwerping van Efraïm heil voor de Efraïmiëten die zich onder het nieuwe verbondshoofd (David) liet vergaderen. Zo'n Efraïmiëter deelde dan in de verkiezing van David. "Maar Hij verkoos de stam van Juda", zegt vs. 68a. Je verwacht eigenlijk dat het dan in de psalm van de stam van Juda direct naar David gaat: Juda → David. David wordt inderdaad ook genoemd, in vs. 70: "Hij verkoos David zijn knecht en nam hem weg van de schaapskooien ...". Maar éérs wordt de Sions-verkiezing vermeld: "Maar Hij verkoos de stam van Juda, de berg Sion, die had Hij lief". De dichter maakt hier gebruik van het feit dat het woord 'stam' (sébet) zowel 'stamgemeenschap' als 'stamgebied' kan betekenen, en deze zelfde dubbelheid van etnografische en geografische betekenis zit in de naam 'Juda'. Als er staat: "Maar Hij verkoos de stam Juda", verwachten wij dat de bedoeling is (gezien het voorgaande: 'tent van Jozef', 'stam van Efraïm'): 'de **stamgemeenschap** van Juda'. Maar opeens stapt de dichter over op de geografische betekenis, getuige het parallelle zinsdeel: "de berg Sion, die had Hij lief", (want Sion was het 'midden' van Juda).

Op zichzelf is het niet zo vreemd dat de verkiezing van Sion hier vermelding krijgt, omdat immers eerder, in vs. 60, de verwerping van Silo genoemd was. Maar wat wel opvalt, is dat de verkiezing van de Sionsberg nu in de psalm **voortafgaat** aan de verkiezing van David. Dat lijkt een historische onnauwkeurigheid, omdat Sion toch pas in de loop van Davids regering in beeld komt. Eerst David, dan Sion; het laatste eigenlijk pas onder Salomo die daar op de Sionsheuvel het heiligdom bouwde.

Deze eigenaardige volgorde treffen we ook aan in de speech die koning Salomo bij de tempelwijding gehouden heeft. Volgens de lezing van Kronieken zegt Salomo namelijk dit: "Geprezen zij de HERE, de God van Israël, die met zijn handen volbracht heeft, hetgeen Hij met zijn mond aldus tot mijn vader David gesproken had: van de dag dat Ik mijn volk uit het land Egypte leidde, heb Ik geen **stad** uit alle stammen van Israël verkoren, om er een huis te bouwen, opdat mijn naam daar zijn zou, en geen **man** verkoren om vorst te zijn over mijn volk Israël; maar nu heb Ik **Jeruzalem** verkoren, opdat mijn naam daar zijn zou, en Ik heb **David** verkoren opdat hij over mijn volk Israël zou heersen" (2 Kron. 6:4-6). Ook hier valt de schijnbaar onhistorische volgorde op (iets minder, maar toch ook op de parallelplaats in 1 Kon. 8:16). Hetzelfde beeld krijgen we vóór ons in Psalm 132. Deze psalm valt in twee delen

uiteen: het eerste over David, het tweede deel over de tempel, maar het deel over de tempel gaat geestelijk vooraf aan het deel over David. In het eerste deel spant David zich in voor de ark (en in het verlengde daarvan de tempel), maar in het laatste deel blijkt dat hij zijn eigenlijke stimulans daartoe uit het verkoren Sion ontvangt. De zin in de psalm: "Want de HERE heeft Sion verkoren ..." (vs. 13) is de geestelijke bodem waarop David en zijn huis met al zijn inspanningen voor de tempel staat. De psalm vertoont een eigenaardige wisselwerking: David spant zich ten uiterste in voor het heiligdom, maar omgekeerd is het heiligdom de voedingsbodem voor het huis van David zoals uit het slot blijkt: "Daar (in Sion) zal Ik voor David een hoorn doen uitspruiten ...". Historisch gaat David vooraf aan de tempel, maar geestelijk volgt David op Sion.

Na wat we in Genesis 22 gezien hebben, kan dat ook eigenlijk niet bevreemden. De Here God had Sion-Moria al heel lang op het oog. En mogelijk heeft Hij dat David al vroeg in diens regeringstijd laten merken. Bij de geschiedenis van de telling in 2 Sam. 24/1 Kron. 21. Het zou mij hier te ver voeren, maar ik meen te kunnen aantonen dat deze gebeurtenis niet op het eind maar in het begin van Davids regering in Jeruzalem heeft plaatsgevonden. Toen heeft de Here God Jeruzalem aangewezen als de stad van zijn bijzondere voorkeur (2 Sam. 24:16; 1 Kron. 21:15) en David heeft de implicatie daarvan verstaan (1 Kron. 22:1). Dit verklaart ook Davids vrijmoedigheid om de ark tot zich in Jeruzalem te brengen. Hoe zou David dat anders gedurfd hebben, als hij toch wist dat de ark terecht zou komen op de plaats die niet hij maar de HERE verkiezen zou (Deut. 12:5 en andere plaatsen)?

Het blijkt dat de volgorde Sion-David in Psalm 78 een diepe zin heeft. Gods verkiezing stapte niet zomaar over van Efraïm (en Saul) naar Juda en David als leider van het volk, want inderdaad, wat zou daarmee gewonnen zijn? Waarom zou Juda-David beter voldoen dan Efraïm-Saul? Historisch gesproken, heeft het huis van David koningen opgeleverd die niet in de schaduw van Saul konden staan. Nee, Gods verkiezing van David in plaats van Efraïm neemt haar weg over het heiligdom Sion. En dat betekent dat David vanuit de hemel een bodem onder de voeten geschoven krijgt. Het heiligdom Sion is namelijk, vanwege de verzoening die daar plaatsvindt, een stukje nieuwe aarde. Daarom staat er in vs. 69: "(God) bouwde zijn heiligdom ... als de aarde die Hij voor altijd grondvestte", dat wil zeggen: als het begin van de nieuwe schepping die niet vergaat, die niet wankelt maar vaststaat. Let erop dat je hier in het Oude Testament het begin van de nieuwe schepping al tegenkomt, niet slechts als belofte maar als werkelijkheid, en dit vs. 69 vindt in het Nieuwe Testament zijn vervulling als Christus genoemd wordt: "het begin der schepping Gods" (Openb. 3:14).

Het is verhelderend om hier terug te gaan naar het begin van de Schrift, waar gesproken wordt over de 'adam op de 'adama. Sinds de zondeval doen die twee elkaar geen goed. Ze bevestigen elkaar niet langer, maar breken elkaar af. De aardbodem is om 's mensen wil vervloekt en omgekeerd spuwt de aarde de mens

uit. De mens is een verwoester en de aarde is dor geworden (Jes. 53:2). En nu is het heiligdom uit kracht van de verzoening een stukje nieuwe aarde en in die bloempot nieuwe aarde uit de hemel, dáárin plant de Here God de siek David, opdat uit hem zal voortkomen de nieuwe mens op de nieuwe aarde.

David

David wordt geplant in het huis des HEREN (Ps. 92:14). Dat is de garantie - voorlopig nog in symbool-vorm - dat het beter zal gaan met het volk Gods dan eerder onder Efraïm: "Hij zal bloeien in de voorhoven van onze God" (Ps. 92:14). Of zoals Psalm 78 aan het slot zegt: "Hij weidde hen naar de oprechtheid van zijn hart en hij leidt hen naar de bekwaamheid van zijn handen" (vs. 72). David verschilt als leider van het volk hierin met Efraïm (Saul) dat hij onafschiedelijk aan de tempel verbonden is. Saul (en Israël onder hem) bekommerde zich niet om de ark des HEREN (1 Kron. 13:3), maar Davids leven heeft in het teken van rusteloze inspanning voor de ark gestaan (Ps. 132:1-5). Het is deze aan de tempeldienst verknochte David die volgens de latere profetie toekomst heeft. Bij Jeremia die voor de davidische dynastie geen toekomst meer ziet (Jer. 22:30), vinden we nimmer dit woord: "Want zo zegt de HERE: nimmer zal het David ontbreken aan een man die op de troon van het huis Israëls gezeten is; en aan de levitische priesters zal het nimmer ontbreken voor mijn aangezicht aan een man die brandoffers offert, spijsoffers ontsteekt en slachtoffers brengt al de dagen" (Jer. 33: 17,18). Let op, hoe 'David' hier aan 'Levi' verbonden wordt.

David is dan ook niet zomaar in zijn eenige het prototype van de Christus. Hij is dat slechts in samenhang met de tempel. Zoals dan ook de grote messiaanse belofte van 2 Sam. 7 aan Davids huis gedaan is in verband met de tempelbouw. De zoon van David zal een tempelbouwer zijn volgens het (naar de opvatting van de kritische exegeese) algemeen verdachte vs. 13 van dat uiterst belangrijke Schrift-hoofdstuk.

Het is dan ook zo dat beide gestalten, die van de tempel en die van David, elk een zijde uitbeelden van het ambt van de Christus. De tempel beeldt de lijdelijke gehoorzaamheid van de Christus uit en David de dadelijke gehoorzaamheid. De tempel is het geheimenis der verzoening en David brengt Gods volk bij dat geheimenis. Valt het niet op dat van Christus twee woorden zijn overgeleverd die allebei diep in het Nieuwe Testament verworteld zijn: "Meer dan de tempel is hier" (Mat. 12:6) en "meer dan Salomo is hier" (Mat. 12:42)? In de Christus komen de tempel en David verheerlijkt samen.

Karl Barth heeft in K.D. IV, 3,59 over David gezegd: "... diesen, dessen Geschichte so etwas wie die Geschichte Israels in nuce ist". Psalm 78 bevestigt deze uitspraak niet. Veeleer valt zoiets van Saul te zeggen. Hoewel koning Saul in de psalm niet genoemd wordt, is hij het die ons vanuit Israëls geschiedenis in deze psalm steeds aankijkt. Ook Calvijn heeft dat gezien, getuige zijn uitspraak in Inst. III, 21,6: "Een gelijk voorbeeld heeft God gegeven door Saul te verwer-

pen, wat ook in de psalm (78:67) heerlijk (d.i. majesteitelijk) wordt verkondigd: "Hij verwierp de stam van Jozef, en de stam van Efraïm verkoos Hij niet; maar Hij verkoos de stam van Juda".

Nee, Efraïm met zijn kwaliteiten komt uit Israël op en Saul is van Israël de exponent. Hun 'Geschichte' is zoiets als Israëls 'Geschichte in nuce', maar juist David is een ander verhaal. Die was uit en tot het heiligdom. En in relatie daarmee is hij "het spruitzel des HEREN" (Jes. 4:2), "de groeikern van omhoog", waar de priester Zacharia van zong (Luk. 1:78). David staat juist tegenover Israël en komt ter sprake als Israëls geschiedenis geestelijk ten einde is. Je zou met een variant op Ef. 1:10 kunnen zeggen dat in Psalm 78 heel Israëls geschiedenis die in zichzelf geen bestand heeft, onder twee hoofden, de tempel en David, worden samengevat. Hetgeen ons het recht geeft om heel Israëls geschiedenis vanuit Christus, als het geestelijk midden ervan, te beoordelen.

Ik hoop met één en ander te hebben aangetoond dat de aansluiting van het Nieuwe Testament op het Oude in het Oude Testament zeer grondig wordt voorbereid en zelfs enigermate al wordt gemaakt.

Het nieuwe Testament komt tot het Oude Testament als tot het zijne. Het past er op als een knoop in een knoopsgat.

(januari 1986)